

УДК: 351.823

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.1

Мармуль Лариса Олександрівна,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки
Переяслав-Хмельницького державного
педагогічного університету
імені Григорія Сковороди
marmul61@ukr.net*

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти формування й удосконалення економічного механізму управління безпекою аграрних підприємств. **Метою статті** є виявлення загроз та викликів безпеки аграрних підприємств та обґрунтування інструментів і складових економічного механізму управління її збереженням і підвищенням. **Методологія проведення роботи** – використання загальнонаукових і спеціальних прийомів і методів дослідження, які ґрунтуються на сучасних наукових концепціях управлінської, економічної та споріднених з ними наук та основних положеннях економічної теорії, наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем теорії і практики управління безпекою аграрних підприємств. **Результати роботи** – розглянуті основні виклики, проблеми та пріоритети формування безпеки аграрних підприємств та управління нею. Відповідно запропоновані й складники механізму його здійснення. Особлива увага приділена необхідності вирішення проблем сільських територій, можливій монополізації аграрних ринків великими агрокорпораціями, подоланню корумпованості економіки в агросфері. Визначена важлива роль впливу чинників національної та регіональної безпеки на механізм управління безпекою аграрних підприємств. Обґрунтовані напрями удосконалення економічного механізму управління безпекою аграрних підприємств. **Висновки** – розглядаючи основні проблеми соціально-економічної безпеки та їх вирішення у перспективі, основну увагу доцільно зосереджувати на таких викликах, як: депресивність сільських територій; бідність сільського населення; наявність біженців, криміналізація економіки і суспільства. Їх подолання має бути не тільки компетенцією механізму господарювання аграрних підприємств, а й діяльності сільських територіальних громад.

***Ключові слова:** аграрні підприємства, безпека, загрози, економічний механізм, інструменти, функції, управління, удосконалення.*

Мармуль Лариса Александровна,

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики Переяслав-Хмельницкого государственного педагогического университета имени Григория Сковороды

Экономический механизм управления безопасностью аграрных предприятий

Предмет исследования – теоретические и прикладные аспекты формирования и совершенствования экономического механизма управления безопасностью аграрных предприятий. **Целью статьи** является выявление угроз, вызовов безопасности аграрных предприятий, обоснование инструментов и составляющих экономического механизма управления ее сохранением и повышением. **Методология проведения работы** – использование общенаучных и специальных приемов и методов исследования, основанных на современных научных концепциях управленческой, экономической и родственных им наук и основных положениях экономической теории, научных трудах отечественных и зарубежных ученых по проблемам теории и практики управления безопасностью аграрных предприятий. **Результаты работы** – рассмотрены основные вызовы, проблемы и приоритеты формирования безопасности аграрных предприятий и управления ею. Соответственно предложены составляющие механизма его осуществления. Особое внимание уделено необходимости решения проблем сельских территорий, возможной монополизации аграрных рынков большими агрокорпорациями, преодолению коррумпированности экономики в агросфере. Определена важная роль влияния факторов национальной и региональной безопасности на механизм управления безопасностью аграрных предприятий. Обоснованные направления совершенствования экономического механизма управления безопасностью аграрных предприятий. **Выводы** – рассматривая основные проблемы социально-экономической безопасности и их решение в перспективе, основное внимание целесообразно сосредоточить на таких вызовах, как: депрессивность сельских территорий; бедность сельского населения; наличие беженцев, криминализация экономики и общества. Их преодоление должно быть не только компетенцией механизма хозяйствования аграрных предприятий, но и деятельности сельских территориальных общин.

Ключевые слова: аграрные предприятия, безопасность, угрозы, экономический механизм, инструменты, функции, управление, совершенствование.

Marmul Larisa,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics of Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University.

Economic mechanism of safety agricultural enterprises

Subject of research – theoretical and applied aspects of formation and improvement of economic mechanism of management of safety of agrarian enterprises. **The purpose of the article** is to identify threats and challenges of the safety of agrarian enterprises and to justify the tools and components of the economic mechanism for managing its preservation and enhancement. **The methodology of the work** is the use of general scientific and special methods and methods of research based on modern scientific concepts of managerial, economic and related sciences and the main provisions of economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists on the problems of

theory and practice of management of the safety of agrarian enterprises. **The results of the work** – considered the main challenges, problems and priorities of the formation of the security of agricultural enterprises and management. According to them, the components of the mechanism for its implementation are proposed. Particular attention is paid to the need to address the problems of rural areas, the possible monopolization of agrarian markets by large agricultural corporations, and to overcome the corruption of the economy in the agro-sphere. The important role of the influence of factors of national and regional security on the mechanism of management of safety of agrarian enterprises is determined. The directions of improvement of the economic mechanism of management of safety of agrarian enterprises are grounded. **Conclusions** – considering the main problems of socioeconomic security and their solution in the long term, the focus should be focused on such challenges as: depression of rural areas; poverty of the rural population; the presence of refugees, the criminalization of the economy and society. Their overcoming is not only within the competence of the mechanism of management of agrarian enterprises, but also of the activities of rural communities.

Key words: agrarian enterprises, security, threats, economic mechanism, tools, functions, management, improvement.

Постановка проблеми. У ринковій економіці аграрні підприємства як виробничі одиниці, що існують у різних організаційно-правових формах, володіють повною економічною самостійністю і здійснюють свою виробничу діяльність в умовах невизначеності і непередбачуваності. Крім того, на розвиток підприємництва впливають і такі чинники, як нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в країні, конфлікти й рейдерство, недосконалість комерційного законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та ін. З іншого боку, аграрні підприємства мають значні ресурси для діяльності. Вони самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організують виробництво і збут продукції, відповідають за результати господарювання. Все це, безсумнівно, актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія, а особливо практика вивчення та вирішення проблем соціально-економічної безпеки аграрних підприємств свідчать, що стан безпеки визначається тією сукупністю загроз, яка існує на сільських територіях та в регіонах їх розміщення. На це вказують дослідження О. Варченко, А. Даниленка, М. Ігнатенка, В. Кириленка, Л. Мармуль, В. Пономарьова, В. Семиноженка, П. Стецюка, І. Шевченка, Л. Шморгуна, І. Чукіної та ін. Причому ці загрози за масштабом чітко поділяються на загальнонаціональні, тобто загальні, або типові для всіх регіонів, і регіональні, тобто притаманні окремим регіонам, а також місцеві. Водночас, кожне конкретне аграрне підприємство має власну, притаманну тільки йому сукупність викликів та загроз, яка індивідуальна у соціально-економічному прояві й географічному та геополітичному вимірі.

Визначення не вирішених раніше частин проблеми. З часом проблеми формування механізму протидії загрозам та їх подолання стають все більш актуальними для забезпечення соціально-економіч-

ної безпеки аграрних підприємств як в Україні, так і на всьому пострадянському просторі. Йдеться про ресурсозабезпечення й ресурсокористування, плинність кадрів, ефективність виробництва і збуту, конкурентоспроможність, інноваційно-інвестиційну та зовнішньо-економічну діяльність, можливі загрози банкрутства й рейдерство тощо. А загрози і фактори глобалізації зробили ці проблеми актуальними для безлічі благополучних країн. Отже, питання забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств неодмінно мають перебувати у центрі уваги дослідників та практиків.

Мета статті полягає у виявленні загроз та викликів безпеки аграрних підприємств й обґрунтуванні інструментів і складових економічного механізму управління її збереженням і підвищенням.

Виклад основного матеріалу. Розміщення аграрних підприємств, звичаї і менталітет працівників і сільського населення загалом, культурні традиції так само, як і структура аграрного й промислового виробництва та його економічний рівень і статус, накладають особливий відбиток на сукупність загроз і ризиків їх безпеці [5, с. 186]. Безумовно, що управлінські рішення на державному рівні й менеджмент агроутворень 27 років незалежності України були спрямовані на вирішення проблем розвитку економіки та суспільства. Проте стан національної економіки, особливо регіональної промисловості й інфраструктури, їх динаміки, наявність технологій високих укладів та інших ключових параметрів досі не досягли не тільки показників сусідніх країн, а й рівня 1990 р.

Фактори, що можуть впливати на соціально-економічну безпеку агроутворень, знаходяться в них і поза ними. Тому механізм, здатний її забезпечити, повинен охоплювати як тимчасовий, так і постійно діючий простір впливу ендо- та екзогенних чинників системи безпеки [2, с. 174]. Вибір його складників та інструментів повинен враховувати показники минулих періодів; оцінку та діагностику існуючого стану ключових показників/індикаторів сьогодення; прогноз тенденцій та динаміку їх змін на перспективу. У цьому відношенні дуже цікавим є методологічний підхід, зміст якого полягає в поділі (групуванні) сукупності функцій механізму забезпечення соціально-економічної безпеки агроутворень на три напрями: статичність, динамічність і реальність.

По-перше, цим встановлюється базовий стан соціально-економічної безпеки досліджуваного об'єкта на даний момент; по-друге, як було зазначено, враховується динамічність системи, зміна її ключових параметрів у часі і прогноз майбутніх станів; по-третє, передбачається залучення дієвих засобів та інструментів, можливо, створення нових з метою зниження загроз та ризиків до допустимого рівня. Це означає наявність комплексу відповідних заходів, інструментів і методів. При цьому умови розвитку системи безпеки трактуються як середовище соціально-економічної безпеки, чинники – як сили впливу. Захищеність аграрного суб'єкта трактується як прояв реалізації захисних заходів протидії загрозам, адекватним зниженню ступеня ризиків.

Основними видами ризиків та загроз, або гальмом для аграрних підприємств, що заважає їх стійкому розвитку як системи і загрожує

соціально-економічній безпеці, є: виробничо-економічні, зокрема й відтворювальні, екологічні, фінансово-інвестиційні, екологічні, інноваційні, інформаційні, соціальні [4, с. 213]. На протипагу їм створюються та функціонують відповідні складники соціально-економічної безпеки з притаманними механізмами й інструментами. На основі цього підходу запропоновані інструменти та інтегрований організаційно-економічний механізм, елементи якого – найбільш суттєві складові для гарантування безпечного функціонування аграрних підприємств (рис. 1).

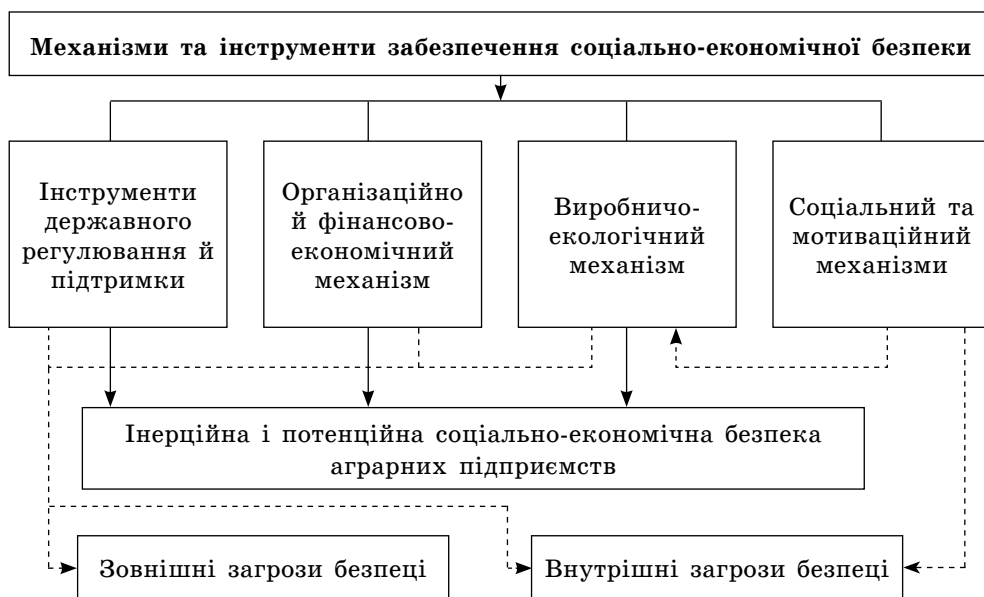

Рис. 1. Сукупність механізмів та інструментів забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств

У сукупності інструментів найбільш вагомі інституційні, а складниками інтегрованого механізму є організаційно- та фінансово-економічний, виробничо-екологічний, соціальний та мотиваційний. Отже, визначення загроз, ризиків і відповідних потенційних збитків інноваційно-інвестиційного, фінансового, соціального, мотиваційного, іміджевого, організаційно-структурного, а також техногенного та природно-стихійного характеру зумовило виділення в системі соціально-економічної безпеки аналогічних блоків. З іншого боку, загрози доцільно розділяти на зовнішньо- та внутрішньо-підприємницькі.

До перших віднесено організаційно-інституційну нестабільність державного регулювання та підтримки; недосконалість податкових механізмів; неефективність банківської системи щодо підтримки виробничого сектора аграрної економіки й сільських територій; зниження рівня людського капіталу [1, с. 7]. Серед внутрішніх загроз виділені такі, які найбільше притаманні для інерційної й потенційної соціально-економічної безпеки.

Такими, насамперед, є: погіршення структури аграрного виробництва; зниження виробничо-технологічного потенціалу, інноваційної активності, інвестиційної привабливості деяких галузей і підприємств. Ґрунтуючись на цьому, дослідником запропонована ще одна впливова складова в механізм забезпечення соціально-економічної безпеки, своєрідний страховий блок, який має здійснювати зворотний зв'язок для коригувальних негативних впливів і ризиків [7, с. 18]. Отже, виявлені та обґрунтовані результати допомагають відповісти на дуже важливе запитання: де знаходиться межа виживання аграрних підприємств в умовах сучасного глобалізованого середовища і як її визначити.

Дійсно, саме в регіонах зосереджені сільськогосподарські землі, інші природні аграрні ресурси, великий виробничий потенціал, транспортні коридори й логістичні майданчики та ін. Корпоративний характер управління великою власністю обмежує права місцевих сільських територіальних громад, регіональної влади з регулювання цієї власності, зважаючи на ту обставину, що фінансові потоки, як відомо, відрізняються вільним рухом не тільки в регіонах, а й по всьому світу [8, с. 232].

Особливо небезпечними є загрози, що виникають для підприємств аграрної сфери: недобросовісна конкуренція, ухилення від податкових зобов'язань в особливо великих розмірах та ін. Для України цей аспект безпеки є дуже актуальним, що підтверджують дані сьомого звіту «The 2014 Economic Crime Survey» – однієї з провідних аудиторських компаній світу – Pricewaterhouse Coopers (PwC). Він свідчить, що за останніх три роки частка українських компаній, які стали жертвами економічних злочинів, зросла більш ніж удвічі і сягнула вже 63,0%.

Дослідник І. Шевченко вказує на особливі види загроз, які започатковані в економіці окремих територій та регіонів [11, с. 179]. Це – криміналізація, яка здатна переростати в тероризм; перетворення тероризму в різновид бізнесу; фінансова та інша організована злочинність, яка проникає в органи влади, та ін. У регіонах виникають найбільш суттєві різновиди загроз національній безпеці й безпеці аграрних підприємств, цілісності та суверенітету держави. Таким чином, підтверджується важливість забезпечення соціально-економічної безпеки країни й регіонів та її вплив на безпеку аграрних підприємств.

Цілком природно, що в механізмі збереження соціально-економічної безпеки аграрних підприємств особливе місце відводиться заходам, методам та інструментам протидії тіньовій економіці та економічній злочинності, екологічній деградації й соціальній напруженості. Однак структура власне організаційно-економічного механізму традиційно складається з компенсаційних заходів та інструментів [10, с. 232]. Економічній злочинності у контексті загроз безпеці присвячені й інші дослідження.

Зокрема, в них оприлюднено індекс корумпованості для України, розрахований у звіті міжнародного агентства Transparency Inter-

national в 2011 р. За даними агентства, він склав 27 балів із 100 можливих, що свідчить про дуже високий рівень корупції. У 2017 р. він дещо підвищився – до 30 балів (чим вище індекс, тим меншою є корупція). Однак це значно менший показник, ніж у сусідніх країнах. У Білорусі індекс дорівнював 44, в Угорщині – 45, в Румунії – 48, в Словаччині – 50, у Польщі – 60. Із 180 країн Україна посіла 130 місце. Хоча, за даними спостерігачів, економічна злочинність в Україні не займає перше місце у загальній структурі злочинності, але, за висновком агентства, вона найбільш деструктивно впливає на суспільство.

Багато науковців-економістів надають перевагу в системі соціально-економічної безпеки аграрних підприємств фінансовій складовій, кредитуванню, курсу національної валюти [6, с. 49]. М. Ігнатенко найважливішими індикаторами, що свідчать про досягнення ефективності й конкурентоспроможності розвитку, отже, й соціально-економічної безпеки, вважає фінансову стійкість, податкове навантаження і наявність та ефективність бюджетної підтримки, соціальну відповідальність [3, с. 121]. Проте лише фінансова стабілізація не може привести до високих економічних результатів, вона є лише одним з інструментів поживлення економіки. Стосовно аграрних підприємств, то це може бути результатом і виробничих, і невиробничих витрат.

Тож П. Стецюк забезпечення соціально-економічної безпеки розцінює як результат функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення безпеки обліково-фінансової звітності й бюджетування аграрних підприємств [9, с. 176]. Саме бюджети усіх рівнів є мірилом державних і регіональних витрат, найістотніше впливають на економіку, її структурну перебудову та розвиток пріоритетних секторів, а також надають необхідну соціальну підтримку найбільш незахищеним верствам населення. Дослідником запропоноване власне трактування поняття «безпека бюджетної системи», що дозволило йому ввести таку окрему складову організаційно-економічного механізму забезпечення соціально-економічної безпеки, як механізм безпеки бюджетної системи стосовно регіонів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Національна та регіональна соціально-економічна політика, що спрямовані на вирішення основних проблем сільських територій, є найважливішими інструментами забезпечення соціально-економічної безпеки. Тому нейтралізація і превентивні дії проти дестабілізації функціонування аграрних підприємств та їх територіальних утворень і попередження небажаних наслідків – пріоритети національного та регіонального розвитку.

Розглядаючи основні проблеми соціально-економічної безпеки та їх вирішення у перспективі, основну увагу доцільно зосереджувати на таких викликах, як: депресивність і деградація сільських територій; бідність сільського населення; наявність біженців, криміналізація економіки і суспільства. Їх подолання має бути не тільки компетенцією механізму господарювання аграрних підприємств, а й діяльності сільських територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Варченко О.М., Даниленко А.С. Структурні економічного механізму сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК*. Біла Церква, 2012. Вип. 8 (95). С. 5-10.
2. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів: Видавництво, 2012. 386 с.
3. Ігнатенко М.М. Організаційно-економічний механізм соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки та його використання в управлінні її розвитком. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (11). Полтава: ПДАА. 2015. С. 118-124.
4. Казанджі А. Теоретичні аспекти управління виробничою діяльністю аграрних підприємств. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки*. 2014. Вип. 75. С. 30-38.
5. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія. К.: ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. 470 с.
6. Мармуть Л.О., Величко Т.Г., Рогатіна Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2(34). С. 47-51.
7. Семиноженко В.П. Теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2016. Вип. 9. С. 12-20.
8. Сокол О.Г. Управління стійкістю сільськогосподарських підприємств як економічний процес. *Економічний простір*. 2009. № 21. С. 227-237.
9. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 240 с.
10. Чукіна І. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15 (3). С. 230-236.
11. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. *Наука молода*. 2010. № 10. С. 178-181.

References

1. Varchenko, O.M. & Danylenko, A.S. (2012). Skladovi ekonomichnoho mekhanizmu staloho rozvytku sil's'koho hospodarstva [Components of the economic mechanism of sustainable development of agriculture]. *Ekonomika ta upravlinnya APK*, 8 (95), 5-10 (in Ukr.).
2. Vasylytsiv, T.H., Voloshyn, V.I., Boykevych, O.R. & Karkavchuk, V.V. (2012). *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpryyemstv Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zabezpechennya* [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of support]. L'viv: Vydavnytstvo (in Ukr.).
3. Ihnatenko, M.M. (2015). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky ta yoho vykorystannya v upravlinni yiyi rozvytkom [Organizational and economic mechanism of social responsibility of subjects of management of agrarian sphere of economy and its use in management of its development]. *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, 2 (11), 118-124 (in Ukr.).

4. **Kazandzhi, A.** (2014). Teoretychni aspekty upravlinnya vyrobnychoyu diyal'nistyu ahrarnykh pidpryyemstv [Theoretical Aspects of Management of Production Activities of Agrarian Enterprises]. *Ahrarnyy visnyk Prychornomor'ya. Ekonomichni nauky*, 75, 30-38 (in Ukr.).

5. **Luzan, Yu.Ya.** (2010). *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm zabezpechennya rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrayiny* [Organizational and Economic Mechanism for the Development of Agro-Industrial Production in Ukraine]. Kyiv: NNTS In-t ahrar. ekonomiky (in Ukr.).

6. **Marmul', L.O., Velychko, T.H. & Rohatina, L.P.** (2016). Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh ta kharchovykh pidpryyemstv [Strategic management of financial and economic safety of agrarian and food enterprises]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2(34), 47-51 (in Ukr.).

7. **Semynozhenko, V.P.** (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady innovatsiynoho rozvytku [Theoretical and methodological foundations of innovative development]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Seriya: Ekonomika ta menedzhment*, 9, 12-20 (in Ukr.).

8. **Sokol, O.H.** (2009). Upravlinnya stiykistyu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv yak ekonomichnyy protses [Managing the sustainability of agricultural enterprises as an economic process]. *Ekonomichnyy prostir*, 21, 227-237 (in Ukr.).

9. **Stetsyuk, P.A.** (2009). *Stratehiya i taktyka upravlinnya finansovymy resursamy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv* [Strategy and tactics of management of financial resources of agricultural enterprises]. Kyiv: NNTS IAE (in Ukr.).

10. **Chukina, I.** (2014). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm u systemi upravlinnya vyrobnycho-hospodars'koyu diyal'nistyu ahrarnykh pidpryyemstv [Organizational-economic mechanism in the system of management of production and economic activity of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyy analiz*, 15 (3), 230-236 (in Ukr.).

11. **Shevchenko, I.** (2010). Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Features of formation of economic security of the enterprise]. *Nauka moloda*, 10, 178-181 (in Ukr.).